

YETKİN DÜŞÜNCE

Hakikatin kaynağına yolculuk

Sayı: 1 / Yıl: 1 / Ocak-Şubat-Mart / 2018

İmtiyaz Sahibi

İlimyurdu Yayıncılık ve
Eğitim Hiz. Ltd. Şti. adına
Latif Kınataş

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa Tekin

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Muhammet Çelik

Satış-Pazarlama-Abone ve Dağıtım

Yasin Demir
yasin@yetkindusunce.com

Kapak Tasarım

Ömer Faruk Yıldız

Mizanpaj

İsmail Kaleci

Yönetim Yeri Adresi:

İlimyurdu Yayıncılık ve
Eğitim Hiz. Ltd. Şti.
Molla Gürani Mah.
Akkoyunlu Sk. No: 36
Fındıkzade, Fatih / İSTANBUL
Tel: +90 212 533 05 35
Faks: +90 212 631 53 69
Email: info@yetkindusunce.com
Web: www.yetkindusunce.com

Basım Yeri:

Enes Basın Yayın ve
Matbaacılık Ltd.Şti.
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi
No: 12/210 Topkapı / İSTANBUL
Tel: +90 212 501 47 63

Abonelik (Yıllık 4 Sayı)

Bireysel: 100 TL
Kurumsal: 150 TL
Fiyatı: 18 TL

ISSN: 2602-4365

Yayın Türü: Yerel Süreli - (3Aylık)

Yayın Kurulu

Adnan Demircan
Fatih Yaman
Kadir Canatan
Latif Kınataş
Muhammet Çelik
Mustafa Tekin
Nuri Yılmaz

Danışma Kurulu

Ahmet el-Katip
Ali Köse
Ayşe Yaşar Ümütlü
B. Ali Çetinkaya
Celal Türer
Celaleddin Çelik
Davut Dursun
Dursun Çiçek
Hasan Onat
Hüseyin Karaman
İhsan Toker
İlhami Güler
İsmail Taş
Mahfuz Söylemez
M. Ali Büyükkara
M. Muhtar Şankiti
Mehmet Azimli
Mustafa Çevik
Mustafa Öztürk
Osman Güman
Ö. Mahir Alper
Sönmez Kutlu
Şaban Ali Düzgün
Şinasi Gündüz
Turan Koç
Ümit Aktaş
Vejdi Bilgin
Yıldız Ramazanoğlu

Her hakkı mahfuzdur. YETKİN DÜŞÜNCE'deki yazıların izin alınmadan veya kaynak gösterilmeden her türlü ortamda çoğaltılması yasaktır. Yayımlanan yazılardan, yazarlar sorumludur.

Özgürlük ve Teslimiyet: Kavramsal Bir Tartışma

Mustafa Tekin

Prof. Dr. / İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Kişinin önünde seçenekler yoksa, burada özgürlüğün önemli şartlarından birisi oluşmaması demektir. İkincisi, bu seçeneklerden birisini tercih edebilmektir. Üçüncüsü de, tercih edilen seçeneği yapabilmeye güç yetirebilmektir. Bu bağlamda özgürlüğün "istitaa" yani yapabilme gücü anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

İnsanın tarihi bir yönüyle okunduğunda isyanların, başkaldırıların ve boyun eğişlerin tarihidir aynı zamanda. Bu bağlamda özgürlük, tarih boyunca ve bugün insan için cazip ve büyüleyici bir kavram olagelmıştır. Bu, özgürlüğe dair tartışmaları da aktüel kılan bir boyuttur. Hiç şüphesiz farklı dönemlerdeki ihtiyaç ve sorunlara eşlik eden ve içeriklendirilen bir kavramdır özgürlük. Fakat tüm bunların üzerinde özgürlüğün diğer kavramlara önceliği, insan söz konusu olunca daha anlamlı hale gelmektedir. Zira özgürlüğün mümkün olmadığı bir durumda, "insan" dan ne kadar bahsedilebileceği ayrıca uzun tartışmaların konusu olacaktır.

İnsanlığın yaşadığı uzun zaman diliminde olduğu gibi, geride bıraktığımız yüzyılda da insanlık ciddi zulümleri kısıtlamalar ile faşist-despotik yönetimleri tecrübe etti. Modernlik, insanlığa refah kadar özgürleşmeyi de vaat ediyordu. Postmodernliğe doğru evrilirken, özgürlük vaadlerinin dozu daha da artmıştı. Bugün geldiğimiz noktada kimi söylemler insanlığın giderek özgürleştiğini iddia ederken, kimileri de tahakkümün zincirlerini perçinlediğini savunmaktadır. Peki o halde durum nedir?

Günümüzde kafa karıştırıcı ölçüde üzerinde tartışılan özgürlük kavramını açmılabilmek için bazı önemli soru(n)ları dile getirerek işe başlamakta fayda vardır. “Bir insansal deneyim olarak özgürlük nedir? Özgürlük isteği insan doğasında varolan bir şey midir? Kişinin içinde yaşadığı kültür ortamı ne olursa olsun özgürlük bütün insanlarda benzer şekilde mi yaşanır yoksa belli bir toplumda ulaşılan bireyciliğin ölçüsüne bağlı olarak farklılık mı gösterir? Özgürlük aynı zamanda dış baskının yokluğu mudur yoksa aynı zamanda bir şeyin varlığı mıdır ve eğer böyleyse neyin varlığıdır? Ve eğer böyleyse neyin varlığıdır?” Fromm’un bu sorularına bazı ilavelerde daha bulunabiliriz: Bazı insanlar gerçekten köle ruhlu mudur? Özgürlük insan için mümkün müdür? İsyen etmek ya da hayır demek bir özgürlük müdür? Özgürlük ile teslimiyet arasında paradoksal bir ilişki mi vardır? Acaba özgürlük dinlerden özgürleşmek anlamına mı gelir? Dinler insanı köleleştirmek ve bağımlı kılmak mı isterler?

Esasen soruları daha da artırmamız mümkündür. Fakat zaten bu sorulara hakkıyla cevap verebilmek bu yazının sınırlarını aşacağından, burada özgürlüğün neliği, din ve özgürlük arasındaki ilişkiler ile günümüzde özgürlük konusundaki temel problemleri analiz etmekle yetineceğiz.

İnsanın dünyadaki serencamı doğumlardır ve süreç içerisinde kendisi üzerine düşünmeye başlar. Kendi farkındalığı ile belki ayırdaya vardığı iki önemli şeyden birisi seçme ve yapabilme isteği ise, diğeri hayatındaki sınırlılıklardır. İçinde yaşadığı ilişki düzeneklerinde birçok

1 Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, Çev. Şemşa Yeğin, 2. Baskı, İst., Say. Yay., 2016, s. 24.

şeyi arzular, ister, seçenekleri olduğunun farkına varır; fakat gücü ve sınırları bazen isteklerinde bazen seçimlerinde engeller oluşturur. Bu bağlamda, nihai anlamda ölüm insan için insanın mutlak özgür olmadığına temel göstergeleri olarak ortaya çıkarlar. Diğer yandan insanın önünde bulunan seçeneklerin ve taleplerin kimi zaman mecburiyetlerle de sınırlandırılması söz konusudur.

Buna göre insanın mutlak özgür olamayacağı seçeneğini eyleyelim. Fakat insan yaşadığı hayatta seçeneklerinin olduğunu ve bunları seçebileceğini bilmektedir. İşte bu noktada özgürlükle ilgili temel niteliklere değinmiş olduk. Bunlardan ilki, insanın önünde seçeneklerin olmasıdır. Bu anlamda, "Özgür olmak, aralarında yapılacak sorumlu seçim görevine karşı kayıtsız ya da nihilist bir tavır almayı mümkün kılacak kadar çok sayıda eşit öneme ya da inandırıcılığa sahip inancın olduğunu bilmektir."² Kişinin önünde seçenekler yoksa, burada özgürlüğün önemli şartlarından birisi oluşmamış demektir. İkincisi, bu seçeneklerden birisini tercih edebilmektir. Üçüncüsü de, tercih edilen seçeneği yapabilmeye güç yetirebilmektir. Bu bağlamda özgürlüğün "istitaa" yani yapabilme gücü anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Şayet seçenekler bulunmakla birlikte, birtakım sınırlamalar ve mecburiyetlerle seçimin bir eyleme dönüştürülmemesi ihtimali oluşursa, burada da bir özgürlükten bahsetmek imkansızdır.

Peki soru(nu)muzu şöyle ilerletelim: "Özgürlük bir eylemsizlik hali midir? Yani dışarıdan bir kısıtlama olmama hali, özgürlüğün var olduğu anlamına mı gelir? Bu durum özgürlüğün bir parçasıdır Fakat özgürlüğün teknil hale gelebilmesi, kişinin daha ötesine geçerek seçenekler arasında bir seçim yapabilmesi ve onu eyleme dönüştürebilecek güce sahip olması ile mümkün olacaktır. Bu ise pozitif özgürlüktür.

Bu noktada özgürlük ile bazı kavramlar arasındaki ilişkileri de kısaca analiz etmekte fayda vardır. Öncelikle özgürlüğün sorumlulukla birlikte bir anlam taşıdığını belirtmeliyiz. Dünyaya nasıl bir anlam

2 Zygmunt Bauman, *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İsmail Türkmen, 2. Baskı, İst., Ayrıntı Yay., 2013, s. 299.

yüklendiği dinler ve ideolojilere göre değişmekle birlikte, hiçbir din ve ideolojinin insanı sorumluluktan azade tuttuğunu söyleyemeyiz. Bu durumda dinler ve ideolojilerin (ya da felsefelerin) dünyaya yükledikleri anlamlar doğrultusunda bir sorumluluk anlayışı geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Realitede insan da yaşamında farklı sorumluluk alanlarıyla örüntülenmiştir. Dolayısıyla hiçbir sorumluluk taşımadan sadece arzulamak, seçebilmek ve bunları eyleme geçirmek, toplumsal yaşamın doğasına ve realitelerine aykırıdır. Öte yandan insanın özgür eylemlerinin sonuçlarına katlanması anlamında da bir sorumluluk taşıdığını belirtmek gerekir. “Hak” kavramı da tam bu noktada devreye girmektedir. Haklar, sorumluluklarla birlikte özgürlüğün olduğu yerde karşılık bulurlar. Bu bağlamda, insanın sadece seçebilmesi ve seçtiğini eyleme geçirebilmesi, onun konusu olan şeyleri kişi için bir “hak” haline getirmez. Öte yandan bir başkasına zarar veren ve temel hakları zedeleyen seçim ve eylemlerin insan için hak olması söz konusu değildir. Söz gelimi; İnsan bir başka kişiyi öldürmeyi seçebilir (önünde bir seçenek olarak vardır); ancak adam öldürmesi bir hakkı değildir.

Bugün özgürlük konusundaki kafa karışıklığı, biraz da ona yüklenen modern anlamlar üzerinden gelişmektedir. Modernleşme sürecinin Batı’da kiliseye karşı yapılması ve nihayetinde Tanrı’nın ölümü ile özdeşleştirilen Fransız Devrimi’nin önemli mottolarından birisinin özgürlük olması burada hatırlanmalıdır. İnsanı bir yönüyle kilisenin hegemonyasından kurtarmayı hedefleyen bu süreç, bir müddet sonra din ve Tanrı’dan özgürleşme bağlamında özgürlük kavramının içerik kazanmasını sonuçlamıştır. Bu durum özgürlük kavramının içeriğine dilediğini yapabilme, isyan vb. yönsemelerin yerleşmesine sebep olmuştur. Özgürlük bir reddediş midir? Ya da başkaldırı bir özgürlük müdür şeklindeki sorulara burada cevap vermeliyiz.

Hiç şüphesiz insanın bilhassa son yüzyılda yaşadığı ciddi travmatik olaylar göz önüne alındığında, bu sorulara öyle kolaylıkla cevap vermek mümkün görünmemektedir. Her şeyden evvel daha tümel kaideden bahsedeceksek, insanın sürekli bir reddediş ve başkaldırı halinin hemen özgürlük olduğunu iddia edemeyiz. Zira her şey hayır demek ve

reddetmek bir seçim durumundan ziyade olumsuz tutuma işaret etmektedir. Öte yandan reddediş ve başkaldırışın seçenek olabildiği ve insanlık üzerinde tahakküme karşı özgürleşmeyi ifade ettiği durumlar vardır. Bu konuda bazı örnekler üzerinden ilerleyelim. Fromm'a göre, itaatsizlik insanlık tarihinin başlangıcını oluşturmaktadır ve itaat da insanın sonunu getirmeye sebep olabilir. O, insanlığın başındaki itaatsizlik eylemiyle Hz. Âdem ve eşinin Allah'a (c.c) olan başkaldırısını kastetmektedir. Ona göre, gelecekte yukarıdan aşağıya kurulan "itaat" sistemi ile ağır silahların kullanılması sonucu, insanlığın sonunun gelmesi yakındır.³ İleride daha geniş olarak din ve özgürlük ilişkisi ile günümüz özgürlük sorunlarını analiz edeceğiz. Fakat burada Fromm, günümüzde insanın özgürlük potansiyel ve imkanlarına dair bir durumunu ve Batı modernitesinin sonuçlarını tartışmaktadır. O, bireyin kendisini dış dünyaya bağlayan simgesel göbek bağından ne ölçüde kurtulmuşsa özgür; kurtulmadığı ölçüde özgürlükten yoksun olacağını düşünmekte; fakat bu bağların ona güven duygusu, ait olma, köklerinin bir yere bağlı olduğu duygusu verdiğini eklemektedir.⁴ Fromm, burada açık bir biçimde insanın güvenliği özgürlüğe tercih ettiğini; böylece özgürlük imkanlarını harcadığını belirtmekte ve bir anlamda insanın özgürlüğü için modern dünya sistemine bir itaatsizliği önermektedir. Dikkat edilirse, Fromm'un önerisi insana tekrar özgürlük imkân ve potansiyelini kazandırmak üzerinedir.

Başkaldırı meselesi söz konusu olunca, varoluşçular ve özelde Albert Camus'ya değinmek gerekir. "Varoluş özden önce gelir" mottosu üzerinden hareket eden varoluşçuluğun Kierkegaard'ın hakikate yaklaşımından farklı olarak Jean Paul Sartre ve Albert Camus gibi temsilcileri vardır. Onlar "öz" fikrini bir anlamda insanlığın özgürlüğünün önünde engel olarak gördüklerinden, varoluşa bir özgürleşme imkânı olarak bakmaktadırlar. Bu anlamda Camus, "başkaldırı"yı kutsalın yani dinin sınırlamalarının karşısında özgürleşme imkânı şeklinde içeriklendir-

3 Erich Fromm, *İtaatsizlik Üzerine-Özgürlük Neden Otoriteye Hayır Demektir?*, Çev. Nurdan Soysal, 4. Baskı, İst., Say Yay., 2017, s. 11.

4 Eric Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, s. 44.

mektedir: “Başkaldırı, haklarının bilincine varmış, bilinçli kişinin işidir... Başkaldıran insan kutsalın öncesinde ya da sonrasında yer alan, bütün yanıtların insansal, yani usa uygun olarak belirlenmiş olduğu bir düzen isteyen insandır. Bu andan sonra her soru, her söz başkaldırıdır, oysa kutsalın evreninde her şey Tanrısal bağışlama marifet eylemidir... Kutsalın ya da salt değerlerin ötesinde, bir davranış kuralı bulunabilir mi? Başkaldırının getirdiği soru budur.”⁵ Varoluşçu felsefenin, bilhassa 20. Yüzyılın başında yaşanan iki büyük dünya savaşının ve faşist iktidarların ardından, insan için bir özgürleşme çabasını ifade ettiğini; dolayısıyla “başkaldırı”nın bu bağlamda insanın özgürleşmesi yolunda bir çabaya işaret olduğunu söyleyebiliriz. Fakat tekrar edelim ki, genel olarak insanın her şeyi reddetmesi, isyan ve başkaldırısının özgürlük demeye gelmeyeceğini belirtmeliyiz.

Modernliğin önemli sacayaklarından olan Aydınlanma düşüncesinin temelinde, insan aklına olan bir güven söz konusudur. “Aydınlanma, aydınlanmak, Tanrı’nın içine doğması, ermek anlamına gelen dindeki aydınlanma kavramından farklı bir içerik taşır ve insanın bir yandan kendisini doğal bir varlık olarak benimserken, öte yandan insanlığın ancak insanın özüne ve doğasına, mantığına uygun, insancıl bir toplum düzeninde gerçekleşmesinin olanaklı ve zorunlu olduğu ayırmsaması, giderek kendi yeteneklerinin bilincine varması anlamına gelir.”⁶ Aydınlanma’nın bu vurgusu, her şeyden önce Ortaçağ boyunca Tanrı adına insani potansiyel ve imkanların baskılanmasına bir tepkiyi ifade etmektedir. Bu bağlamda, Aydınlanma’yı insanın ve aklın otoriteden, Tanrı’dan, gelenekten bağımsızlaşarak insanı özgürleştirmeye matuf olduğu bellidir. Modernlik ilk başta bu sebepten insanlarda bir heyecan ve ümit yaratmıştı. Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi temel referans noktaları ile birlikte değerlendirilmesi gereken modernleşme, aynı zamanda insan merkezli evren tasarımına da bir dönüşümü ifade etmektedir. Bunun anlamı; artık karar verici mekanizma ve meş-

5 Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, 13. Baskı, İst., Can Yay., 2013, s. 31-32.

6 M. Buhr vd., *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. Veysel Atayman, 2. Baskı, İst., Yeni Hayat Yay., 2006, s. 8-9.

ruiyet kaynağının Tanrı'dan insana doğru bir dönüşüdür.

Modernlik gerçekten insani potansiyellerin işltilererek yapılacak üretim ve katkıların doruk noktasını göstermiştir. Teknolojik gelişmeler, üretim, sanayileşme vb. bu gelişmeleri sürekli izlediğimiz alanlardır. Fakat insanın özgürlüğü açısından ne gibi sonuçlar üretmiştir? İlerleme mottosu ile giderek insana özgürleşme ve refah vaatleri sunulmuştur: "Modern Çağ ilerleme kavramını, din kökenli anlamlarından farklılaştıran nokta, her zaman beklenen dünyevi zamanın sonunu, açık bir geleceğe dönüştürmesidir."⁷ Yani kaçınılmaz biçimde insanı özgürlük ve refahın beklediğidir. Fakat bu iyimserlik, iki büyük dünya savaşı ve modernliğin totaliter doğasının siyasal, sosyal, ekonomik anlamda bir hegemonyaya dönüşmesi ile birlikte krize girmiştir.

Krizden çıkmaya yönelik arayışlar, postmodernizmi dünya insanının ajandasına sokmuştur. Bu bağlamda postmodernizmin önemli iddialarından birisini, modernliğin totaliter vasfını aşmak ve bireyi özgürleştirmek oluşturmaktadır. Bunu da tüm evrenselleştirici fikirleri ret ile bağlamsallık ve perspektivizm çerçevesinde sağlamaya çalışır. Nihayetinde "postmodernlik klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarından, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, biçimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çevreler, büyük anlatılar ya da nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzıdır. Postmodernlik, Aydınlanma'nınbu normlarına karşı dünyanın ölümsal, temelsiz, çeşitli, istikrarsız, belirlenmemiş nitelikte bir dizi dağınık kültürden ya da yorumlardan ibaret olduğunu bildirir."⁸ Postmodernizmin bu bakış açısı insana bir özgürlük imkânı sunuyor görünmektedir. Ancak postmodernliğin, bugün gelinen noktada ne gibi sorunlar ürettiğine kısaca değinmemiz gerekmektedir. Bunu birkaç kavram üzerinden yapacağız.

Birincisi, postmodernlik Aydınlanma'ya eleştiri getirse de, insan merkezli bir evren anlayışını devam ettirmektedir. Bu anlamda, insan özgürlüğü daha öncelenmiş görünmektedir. Fakat özellikle dört kav-

7 Reinhart Koselleck, *İlerleme*, Çev. Mustafa Özdemir, Ankara, Dost Kitabevi, 2007, s. 49.

8 Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev. Mehmet Küçük, İst., Ayrıntı Yay., 1999, s. 9.

ram üzerinden postmodernliğin ve aslında modernliğin özgürlük vaad ve imkanlarını sorgulamamız gerekmektedir. Bunlar; birey, tüketim toplumu, sistem ve disiplin ya da gözetim toplumdur. Bauman, modern özgürlüğün özellikle iki niteliğine dikkat çekmektedir. Bunlar; bireysellik ile market ekonomisi ve kapitalizmle olan kalıtsal bağlantısı.⁹ Bir kere tüm bağlantılarından bağımsızlaştırılan bireyin, ne derece özgür insan tasarımı sağladığı sorgulanmaya değerdir. Funk'un Postmodern ben-odaklılık şeklinde kavramsallaştırdığı postmodern birey, özgür, spontane, bağımsız bir biçimde kendisini kural ve ölçülerle sınırlamadan bütün gücüyle kendi yaşamını belirlemeye çalışmaktadır. Funk'a göre bu, ileri düzeyde bir narsizm ve bencilliği üretmiştir. Zira doğruluğun yegâne ölçüsü olarak kendisini gören postmodern ben-odaklı insanı, otoriter-sadist eğilimlerden ayırt etmek güçtür.¹⁰ Öyle ki geç modernliğe geçişle birlikte, bireysel özgürlük daha da sorunlu olmuş ve özgür bireylerin oluşturduğu bir topluluk tasarlanması güçleşmiştir.¹¹

¶¶Fakat postmodern tüketim sistemi, sunulan seçenekler (ki bunlar mahiyeti itibarıyla birer seçenek olmayı sadece bir şikkın farklı versiyonlarıdır) dışındaki yaşamı ve seçimi hemen aforozu uğratarak dışarıda bırakmaktadır. İşte biz buna "postmodern aforoz" diyebiliriz.¶¶

Birey meselesiyle bağlantılı olarak tüketim ve metalaşma da, insanın özgürlüğü bağlamında ciddi sorunlar içermektedir. Öncelikle Bauman'ın da işaret ettiği üzere, tüketicinin deneyimlediği şekliyle gerçeklik bir haz arayışıdır. Özgürlük daha çok ile daha az tatmin arasında seçimle ilgilidir. Akılcılık ise ilkini ikincisine tercih etmektedir.¹² Dolayısıyla bugün tüketimin bizzat bir sistem oluşturduğu, insanın ise özgürlük adına sadece bazı ürünler arasında neyi tüketeceğini seçmesi

9 Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, İst., Ayrıntı Yay., 2015, s. 53.

10 Reiner Funk, *Ben ve Biz-Postmodern İnsanın Psikanalizi*, Çev. Çağlar Tanyeri, 2. Baskı, İst., Y.K.Y., 2009, ss. 55-58.

11 Lawrence E. Cahoon, *Modernliğin Çıkması*, Çev. A. Demirhan-E. Çatalbaş, İst., İnsan Yay., 2001, s. 25-26.

12 Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, İst., Ayrıntı Yay., 2015, s. 105.

içinde sınırlandırıldığını görmek gerekir. Jameson bu anlamda postmodernizme geç kapitalizmin kültürel mantığı derken haklıdır. Ona göre, medya tüketicisiye içeriği ve sınıflandırılması üzerinde hiçbir seçim hakkına sahip olmadığı, ancak seçiminin daha sonra özgür seçim biçiminde vaftiz edildiği programlar sunmaktadır.¹³ Böylece sistem medyanın ideolojik propagandalarıyla inşa edilen kimlik ve kalıplardan birisini seçime zorlamakta, insan ise bunlardan birisini seçebilmeyi özgürlük olarak düşünmektedir. Halbuki bu seçeneklerin dışındaki arayışlar gerçek özgürlüğün imkanlarını önümüze getirecektir. Fakat postmodern tüketim sistemi, sunulan seçenekler (ki bunlar mahiyeti itibarıyla birer seçenek olmayı sadece bir şıkkın farklı versiyonlarıdır) dışındaki yaşamı ve seçimi hemen aforozla uğratarak dışarıda bırakmaktadır. İşte biz buna “postmodern aforoz” diyebiliriz.

“Bugün çağdaş insanın özgürlük sorununun tam da bu noktada olduğunu düşünüyoruz. Tüm seçeneklerin önünde olduğunu ve bunlardan birisini seçebildiğini düşünen çağdaş insan, sadece merkezin propagandaları doğrultusunda kendisine belirlenen alan içerisinde ve aslında sadece bu seçeneğin farklı versiyonları arasında seçim yapmaktadır.”

Burada açıkçası, “bir öznenin kullandığı karar verme özgürlüğü, kendi kaderini özgürce tayin edebilen bir öznenin özgürlüğü değil, sonuçlarından haberdar olmaksızın sürekli olarak kararlar almaya zorlanan bir öznenin kaygı verici özgürlüğüdür.”¹⁴ Aslında buna tüm seçenekleri içinde barındırmadığı için özgürlük demek bile mümkün değildir. Bu durum içinde yaşadığımız çağdaş toplumda iki sonucu önümüze getirmektedir. Birincisi, global ölçekte bir gözetim ya da disiplin toplumunun oluşmasıdır. Foucault’un da özenle sorunsallaştırdığı disiplin gözetim toplumunu sonuçlamaktadır. Foucault’ya göre, disiplin, iktidarın bireyselleştirme teknikleri olup, birisinin nasıl gözetleneceği,

13 Fredric Jameson, *Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*, Çev. N. Plümer-A. Gölçü, Ankara, Nirengi Kitap, 2011, s. 375.

14 Müslüm Turan, *Postmodern Teori*, İst., Oniki Levha Yay., 2011, s. 7.

davranışları, tavrını, becerilerinin nasıl denetleneceği, performansının nasıl pekiştirileceği vb. üzerinde durur.¹⁵ Ayrıca disiplinci iktidarda ayıklama, normalleştirme, hiyerarşileştirme ve merkezileştirme gibi dört işlevin hala devrede olduğunu belirtir.¹⁶ Buna göre öncelikle post-modernliğin merkezizlik önermesinin toplumsal karşılığının olmadığını söyleyebiliriz. Bu durum öncelikle günümüzde daha global ölçekte bir merkezin bireyi seçimsiz ve zavallı hale getirdiğini göstermektedir.

“Şimdi de Müslümanların öncelikli görevi, bir düşünceyi ya da yorumu dikte etmek değil, böylesine güçlü tahakküm altında insanlığa yeni bir özgürleşme seçeneği sunmaktır.”⁹⁹

Bugün çağdaş insanın özgürlük sorununun tam da bu noktada olduğunu düşünüyoruz. Tüm seçeneklerin önünde olduğunu ve bunlardan birisini seçebildiğini düşünen çağdaş insan, sadece merkezin propagandaları doğrultusunda kendisine belirlenen alan içerisinde ve aslında sadece bu seçeneğin farklı versiyonları arasında seçim yapmaktadır. Netice itibarıyla bunların dışında bir seçeneğin olduğunu düşünemeyecek kadar da durumdan habersizdir. Dolayısıyla bugün için yaşanan handikaptan çıkabilmek, öncelikle kitlelere gerçek anlamda özgür olmadıklarını anlatmaktan geçmektedir. Peygamberler gönderildikleri toplumlarda, ilk başta toplumları mevcut tahakkümden kurtararak “seçecek” noktaya getirmeye çalışmışlardır. Açıkçası bugün yeniden bir peygamber gönderilecek olsaydı, buradan başlardı diye düşünüyoruz.

Günümüzde ayrıca çağdaş insanın, postmodernliğin iddialarının aksine dış dünya ile bağımlılıklar kuvvetlendirilmekte; arkasından özgürlük ile güvenlik arasında ikileme mahkûm edilmektedir. Bu ikilemde insanlar genişleyen dünyada (globalleşen olarak okuyabiliriz) propagandalar güvenliğe doğru yönlendirilerek bağımlılıklar artırılmaktadır. Bağımlılıkların artışı, insanları giderek güçsüzleştirmekte

15 Michel Foucault, *Özne ve İktidar-Şeyme Yazılar 2*, Çev. I. Ergüder-O. Akınhay, 2. Baskı, İst., Ayrıntı Yay., 2003, s. 149-150.

16 Michel Foucault, *Toplumun Savunmak Gerekir*, Çev. Şehsuvar Aktaş, 2. Baskı, İst., Y.K.Y., 2003, s. 191.

ve mekanikleştirmektedir. Fromm, insanın kendisini makinanın küçük bir çarkına dönüştürerek karnı tok sırtı pek robot haline getirildiğini ve özgürlüğünü yitirecek yönde ilerletildiğini belirtmektedir.¹⁷ Böylece insan seçebilen, eyleyebilen ve nihayetinde tüm bunların sorumluluğunu üzerine alan varoluşsal konumundan uzaklaşmaktadır. Bu durumu şöyle bir metaforla anlatmak mümkündür: Merkezin lordlarının yönettiği ortada duran bir labirent vardır. İnsan bu labirentin içinde çaresizce dolaşırken, sistemin lordları oyunu ve sistemi sürekli seyrederek kontrol dışı hareketlere izin vermemektedirler.

İçinde yaşadığımız dünya sistemi, özellikle medya araçları üzerinden ideolojik propagandalarla yürütülmektedir. Baudrillard, medya araçları ve onların temel fonksiyonlarına yönelik çalışmalarıyla öne çıkar. Baudrillard, bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla üretilmesine simülasyon demektedir,¹⁸ bugünkü hastalığı da gerçeğin üretimi ve yeniden üretimi olarak görmektedir.¹⁹ İnsanın temel sorunu gerçeklik ile ilişki ve gerçekliğe dair bilgidir. Baudrillard'ın iddiasına göre, medya üzerinden sürekli simüle gerçeklik üretilerek, insan onun sınırlarındaki ilişki ve seçeneklere mahkûm bırakılmaktadır. Dolayısıyla insanın nihai anlamda varoluşu bir kenara bırakılarak, medyada yaratılan gerçeklik onun kendisi ve gerçek seçenekleri arasında da engel oluşturmaktadır.

Bu anlatılanlara dayanılarak Post/Modern dünyanın özgürlük bağlamında maluliyetlerine değinmiş olduk. Peki din ile özgürlük arasında nasıl bir ilişki vardır? Ya da din ve özelde İslam insana bir özgürlük imkânı sunmakta mıdır? Bu mesele uzun analizlerin konusu olabilecek içeriklere sahiptir. Ancak birkaç boyutlu olarak cevaplandırmaya çalışalım. Yukarıda modern dünyanın, özgürlük kurgusunun kilise ve dine karşı geliştirdiğini; bu bağlamda insan özgürlüğünün dine karşı bir özgürleşme anlamı ve içeriği kazandığını belirtmiştik. Bu durum çağımızda

17 Eric Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, s. 13.

18 Jean Baudrillard, *Simulakrlar ve Simulasyon*, Çev. Oğuz Adanır, 3. Baskı, Ankara, Doğu Batı Yay., 2005, s. 14.

19 Jean Baudrillard, a.g.e., s. 44.

postmodern insanın zihninde dinin sınırlayıcı, köleleştirici ve kısıtlayıcı; modern dünyanın imkanlarının da özgürleştirici olduğu şeklindeki yargılarda hala işlemeye devam etmektedir. Peki gerçekten durum böyle midir? İslam, barış ile birlikte teslimiyeti gündeme getirir. “Teslimiyet” ifadesi söylendiği andan itibaren insan özgürlüğünün sonlanması ve aklın esareti şeklindeki yorumlara sebep olmaktadır. Nitekim Ahmet Arslan, Tanrı ile akıl arasındaki antagonizmaları doğrulamaya çalışmakta, Tanrı'nın insandan talep ettiği şeyin akıllı olması değil, itaatkâr mümin olmasıdır demektedir.²⁰ Acaba teslimiyetin ifade ettiği anlam bu mudur?

Bir kere insan dünyaya geldiği andan itibaren bir kendi farkındalığı yaşamaktadır. Bu durum, insanın kendisi, dünya, evren ve bunların anlamlarına dair sorular sormasını sonuçlamaktadır. İnsani etrafını kuşatan farklı ideolojiler, felsefe ve dinlerin, bu “anlam” soruları için ürettiği cevaplar vardır. Özellikle ideolojilerin insanın geldiği yer, dünyada yaşamının anlamı ve ölümden sonrasını da kapsayan; nihai olarak insanı kuşatıcı cevapları yoktur. İslam ilk insandan bugüne kadar Tanrı'nın mutlak hakikat olduğu, insanların ve eşyanın Tanrı'ya göre anlam kazandığı, öte dünya vb. birçok konuda cevaplar üretir. Hasılı insan ve evrenin gerçekliğine (hakikatine) dair bildirimde bulunur. Peygamber ve kutsal kitapların nihai içeriğini de bu şekilde düşünmek lazımdır. İslam açısından iman bu gerçekliğe teslimiyet yani bunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Açıkçası teslimiyet bu anlamda bir iradeyi ve seçimi gerektirir. İşte bu sebeple İslam'ın gerçekliğe dair verdiği bilgileri bir öneri olarak görmek önemlidir. Tanrı insana bu gerçekliği kabul etmek ya da etmemek arasında bir seçenek sunmaktadır. Burada akıl, iman ile birlikte fonksiyonunu yitirmez. Tam tersine iman (bir hakikati kabul) ile akıl görevde olmaya devam eder. Bu açıdan imanın tüm insani imkân ve potansiyellerin kullanılması, insanın kendisini gerçekleştirmesi, kainattaki yerini bilmesi vb. için bir başlangıç noktası oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Bir kere farklı seküler ideoloji ve felsefelerin bize insanı tümüyle kuşatıcı

20 Ahmet Arslan, “Hayırhah Bir İlgisizlik...”, Kon. Z. Kurtoglu-M. Kuyurtar, Birikim, S. 314-315, İst., 2015, s. 47.

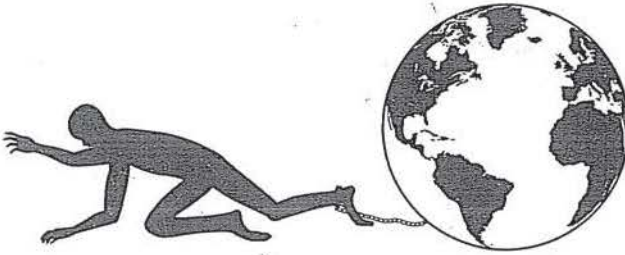
bir gerçeklik sunmadıklarını görmekteyiz. Zira sınırları dünyanın sınırlarıdır. İnsanı dünyaya hapsedmekte ve metafizik boyutuna girememektedir. Sadece dünya ile sınırlı seçenekler de insanı kuşatacak bir gerçeklik ve nihai anlamdan yoksun kalmaktadırlar. Belki de bu sebeple, içinde yaşadığımız Post/Modern dünya insanın kendisini gerçekleştirmesini sağlayamamakta ve güçlerin tahakkümü altında ezilmekten koruyamamaktadır.

Belki de şu noktaların analiz edilmesi fayda sağlayacaktır. Öncelikle insan mutlak bir varlık değildir. Bu durum onun önündeki mutlak özgürlük seçeneğini elemektedir. Peki bir başkaldırı ve Tanrı'yı ret insana özgürlüğün imkanlarını açar mı? Tabii ki insanın Tanrı'yı ret veya kabul gibi seçenekleri önünde vardır. Ancak Tanrı'yı reddetmenin bizzat bir özgürlük imkânı açtığı söylenebilir mi? Her ne kadar Tanrı'yı ret ile insanın tüm seçeneklerin önüne açıldığı ve dinin kısıtlamalarından kurtulunacağı ileri sürülebilir. Ancak insanlığın son iki yüzyılda yaşadığı tarihi süreç, dinden özgürleşen insanın özgürleşmesini beraberinde getirmemiş; tam tersine onu devasa güçlerin derin etkilerine bırakmıştır. Üstelik "Tanrı"sız bir dünyanın, insanın insan üzerindeki hegemonyasını yeni yaratılan gerçeklikler üzerinden pekiştirdiğini de bize göstermektedir. Özgürlük ve teslimiyet, paradoksal kavram çifti olarak birbirini nakzetmekte görünmektedir. Ancak İzzetbegoviç'in de dediği gibi, "teslimiyet insanın bir bütün olarak dünyaya ve kendi faaliyetinin neticelerine karşı iç tutumudur. Allah'ın iradesine teslimiyet, insanların iradelerine karşı bağımsızlık demektir. Allah'a itaat, insana itaati meneder."²¹ Dolayısıyla teslimiyet, farklı hakikat ve mutlaklık önerileri karşısında, en yüksek otorite olarak Tanrı'yı seçıştır. Bunun karşısında insanı mutlaklaştıran seçenekler vardır. İnsan bunları seçme konusunda da özgür olmakla birlikte, bunların insanı özgürlüğe götüren bir seçenek olmadığı bilinmelidir. Bu iki sebebe dayanmaktadır. Birincisi, bu seçenekler insana nihai gerçekliğini sunamamaktadır. İkincisi de, insanı Tanrı'dan kurtarmak adına insan ve Tanrı'nın kendisi için kurtulunması gereken değil, özgürlüğü için bir imkan olduğunu bilmesi gerekir.

21 Ali İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, Çev. Salih Şaban, İst., Nehir Yay., 1994, s. 311.

Bu ifadeler İslam'ın insan özgürlüğü için bir imkânı içinde barındırdığına ve insanlık için bir öneri olduğuna işaret etmektedir. Fakat bir de Müslümanlar bugün için ne gibi bir özgürlük vaat ediyor ya da bu konuda önerileri nedir şeklinde de sormak lazımdır. Maalesef Müslümanların özelde özgürlük konusunda, ortaya çıkan sorunlar karşısında dini metinleri iktibas ederek aktarmanın dışında dünyaya somut bir önerileri yoktur. Yani insanlık gücün tahakkümü altında ezilirken, insanlığa özgürlük adına ne sunmaktadırlar? Hatta son iki yüzyıllık Post/Modernleşme sürecinde Müslümanların zihninde varolan, parça ve bütün olarak açık ve örtük biçimde önerilen birçok modelin baskıcı eğilimler taşıdığını da belirtmeliyiz. Ayrıca imanın güvenlik alanına sığınarak, tarih içine bir özne olarak girmekten imtina ettiği çokça aktüel durumlar söz konusudur.

İslam'ın ilk hedefi, insanı özgürleştirmek, onurunu zedeleyecek her türlü bağımlılıktan onu kurtarmaktır. İnsanın seçenekleri olmaz ve seçemezse, onun eylemlerinin (söz gelimi inanması ya da inanmaması) ahlaki olarak değerlendirilmesi söz konusu olamaz. Hz. Muhammed (SAV) kendi toplumunda önce bunu gerçekleştirmiştir. İnsanlara bir öneri, seçenek getirmiştir. Şimdi de Müslümanların öncelikli görevi, bir düşünceyi ya da yorumu dikte etmek değil, böylesine güçlü tahakküm altında insanlığa yeni bir özgürleşme seçeneği sunmaktır.

Çizim: Mustafa Tanoğlu